

РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
КОНСТИТУЦИОНЕН СЪД

РЕШЕНИЕ № 10

София, 28 септември 2010 г.

Конституционният съд в състав:

Председател:

Евгени Танчев

Членове:

Емилия Друмева
Владислав Славов
Димитър Токушев
Благовест Пунев
Пламен Киров

Красен Стойчев
Георги Петканов
Ванюшка Ангушева
Цанка Цанкова
Стефка Стоева
Румен Ненков

при участието на секретар-протоколиста Мариана Георгиева разгледа в закрито заседание на 28 септември 2010 г. конституционно дело № 10/2010 г., докладвано от съдията Румен Ненков.

Производството е по чл. 149, ал.1, т.2 и т.4 от Конституцията на Република България (Конституцията).

Делото е образувано на 29.04.2010 г. по искане на президента на Република България за установяване на противоконституционност и несъответствие с международни договори, по които България е страна, а именно Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи -- КЗПЧОС (Обн., ДВ, бр. 80 от 1992 г. с последвали изменения) и Международния пакт за граждански и политически права -- МПГПП (Обн.,

207

ДВ, бр. 43 от 1976 г.), на чл. 94, ал. 4, 5 и 6 от Наказателно-процесуалния кодекс – НПК (Обн. ДВ, бр. 86 от 2005 г., последно изм. и доп. бр. 32 от 2010 г.), така както е изменен и допълнен с § 8, т. 2 и т. 3 от Закона за изменение и допълнение на Наказателно-процесуалния кодекс – ЗИДНПК (Обн., ДВ, бр. 32 от 2010 г.), и на чл. 177, ал. 1 от НПК, така както е изменен с § 22, т. 1 от същия закон.

С искането се оспорва новосъздаденият правен институт „резервен защитник” по чл. 94, ал. 4, 5 и 6 от НПК. Вносителят намира, че промените противоречат на чл. 6, ал. 2; чл. 30, ал. 4; чл. 31, ал. 4; чл. 56; чл. 121, ал. 1 и чл. 122, ал. 1 от Конституцията. Твърди, че с тях неоправдано се ограничава правото на защита на обвиненото в извършване на престъпление лице, поставя се в опасност реализацията на принципа на установяване на истината, нарушава се принципът на равенството на гражданите пред закона и се засяга конституционно закрепеното състезателно начало в наказателния процес.

Според вносителя институтът „резервен защитник” е несъвместим и с чл. 6, т. 3, буква „с” от КЗПЧОС и чл. 14, т. 3, буква „d” от МПГПП.

Оспорва се също така изменението на чл. 177, ал. 1 от НПК, което води до отпадане на забраната обвинението и присъдата да се основават само на съчетаването на данни от специални разузнавателни средства и показания на свидетели с тайна самоличност. Вносителят намира, че промяната противоречи на чл. 56 и чл. 121, ал. 1 и 2 от Конституцията, защото с нея се накърнява правото на защита на обвиняемия, засягат се принципите на състезателност, равенство на страните и установяване на истината в наказателния процес.

Развита е и тезата за несъответствие на чл. 177, ал. 1 от НПК с чл. 6, т. 1, изр. 1 от КЗПЧОС и чл. 14, т. 1, изр. 1 от МПГПП поради накърняване на установените минимални стандарти за справедлив наказателен процес.

С определение от 1 юни 2010 г. искането на президента е допуснато за разглеждане по същество. Като заинтересовани страни по делото са

конституирани Народното събрание, Министерският съвет, министърът на правосъдието, министърът на вътрешните работи, Върховният касационен съд, главният прокурор, Висшият адвокатски съвет, омбудсманът, Съюзът на юристите в България, фондацията „Български адвокати за правата на човека“, фондацията „Асоциация за европейска интеграция и права на човека“ и Българският хелзинкски комитет.

След образуването на делото е постъпило искане от шестдесет народни представители от 41-ото Народно събрание за установяване на противоконституционност на оспорените и от президента изменения на чл. 177, ал. 1 от НПК, извършени с § 22, т. 1 от ЗИДНПК, както и на отмяната на глава двадесет и шеста с чл. 368 и чл. 369 от НПК, извършена с § 54 от ЗИДНПК, и за установяване на несъответствие с КЗПЧОС – международен договор, по който България е страна, на оспорените и от президента промени по чл. 94, ал. 4, 5 и 6 от НПК, извършени с § 8, т. 2 и т. 3 от ЗИДНПК, както и на отмяната на глава двадесет и шеста с чл. 368 и чл. 369 от НПК, извършена с § 54 от ЗИДНПК.

Народните представители твърдят, че изменението на чл. 177, ал. 1 от НПК нарушава чл. 121, ал. 2 от Конституцията, защото създава опасност за разкриване на истината в производството по наказателни дела. Също поддържат, че институтът „резервен защитник“, създаден с промените в чл. 94 от НПК, не съответства на изискването по чл. 6, т. 3, буква „с“ от КЗПЧОС за осигуряване на правото на обвинения да ползва адвокат по свой избор.

С искането на народните представители се оспорва и отмяната на глава двадесет и шеста с чл. 368 и чл. 369 от НПК, извършена с § 54 от ЗИДНПК. Твърди се, че с нея се ограничават основните права по чл. 31, ал. 1 и 4 от Конституцията на лицата, спрямо които е започнало досъдебно производство, като се създават предпоставки за неоправдано забавяне на предаването им на съда в предвидените срокове. Поставя се и въпросът за несъответствие на отмяната с изискванията на чл. 5, т. 3 от КЗПЧОС за

предаване на задържания обвиняем на съда в „разумен срок”, когато не е бил освободен преди разглеждане на делото.

Искането на групата народни представители е дало основание на 15.05.2010 г. да бъде образувано конституционно дело № 11/2010 г. Допуснато е за разглеждане по същество с определение от 1 юни 2010 г., по което като заинтересовани страни са конституирани Народното събрание, президентът, Министерският съвет, министърът на правосъдието, министърът на вътрешните работи, Върховният касационен съд, главният прокурор, Висшият адвокатски съвет, омбудсманът, Съюзът на юристите в България, фондацията „Български адвокати за правата на човека”, фондацията „Асоциация за европейска интеграция и права на човека” и Българският хелзинкски комитет.

Поради сходството на предмета, очертан от двете искания, по-късно образуваното к.д. № 11/2010 г. е присъединено към настоящото к.д. № 10/2010 г. за съвместно разглеждане.

Министерският съвет намира, че исканията са неоснователни. В становището си поддържа, че промените в чл. 94 от НПК осигуряват спазването на принципа за приключване на наказателния процес в разумен срок като предотвратяват злоупотребата с правото на адвокатска защита без да лишават обвиняемия от такава. Новосъздаденият институт „резервен защитник” не накърнява равенството на гражданите пред закона и състезателността на съдебното производство при равно отношение към спорещите страни. Допуснатото ограничение на свободния избор на адвокат-защитник не надхвърля необходимото за осъществяване на правосъдието. Спазени са изискванията на КЗПЧОС и МПГПП, отнасящи се за правото на качествена адвокатска защита като условие за справедливо правораздаване. Според становището измененията в чл. 177, ал. 1 от НПК съответстват на стандартите относно силата на доказателствата, установени от разпоредбите на Конституцията и валидните за страната международни договори. Отмяната на глава двадесет и шеста с чл. 368 и

чл. 369 от НПК е в рамките на законодателната целесъобразност, която е в компетенциите на Народното събрание.

Министърът на правосъдието също счита, че двете искания са неоснователни, като се излагат аргументи, че институтът „резервен защитник“ не нарушава разпоредбите на Конституцията и международните договори, а е намерен разумен и справедлив баланс между интересите на обвинения в извършване на престъпление и обществения интерес от ефективно правосъдие. Когато липсва уважителна причина за неявяването на упълномощения защитник, встъпването на резервния защитник е оправдано от гледна точка на конституционно установените принципи на наказателния процес и е в синхрон с практиката на международните институции по чл. 6 от КЗПЧОС. В становището се твърди, че промените в чл. 177, ал. 1 от НПК обслужват установяването на истината в наказателното производство без да накърняват правото на защита на обвиненото лице, равенството на страните и принципа на състезателността. Отмяната на глава двадесет и шеста от НПК материализира съобразено с Конституцията и международните стандарти законодателно решение, което е насочено към утвърждаване на справедливостта на процеса при зачитане на изискването за разглеждане на делото в „разумен срок“.

Министърът на вътрешните работи поддържа, че оспорените промени на чл. 94 и чл. 177 от НПК са съобразни с предписанията на Конституцията и международните договори.

Върховният касационен съд изразява становище, че и двете искания са неоснователни. Според пленума на съдиите новосъздаденият институт „резервен защитник“ не нарушава принципите на справедливия наказателен процес, а напротив – задоволява интереса на обвиняемия от квалифицирана правна помощ при балансиране на правата на другите участници в производството и съобразяване на обществения интерес. Измененията в чл. 177, ал. 1 от НПК не накърняват правото на защита и принципа на състезателност на съдебния процес, не създават опасност за

установяване на истината. Отмяната на института „Разглеждане на делото в съда по искане на обвиняемия” е в интерес на доброто правосъдие и не засяга непропорционално правото на обвиняемия на процес в „разумен срок”, тъй като в действащото законодателство съществуват редица други гаранции за ефективното му упражняване.

Главният прокурор също намира, че оспорените промени в НПК не са противоконституционни и съответстват на стандартите, установени от КЗПЧОС и МШГШ. Обръща внимание върху обстоятелството, че резервният защитник встъпва в пълните права на защитник, само ако упълномощеният защитник не изпълнява задълженията си без уважителна причина. Твърди, че Конституционният съд не трябва да се произнася за промените в чл. 177, ал. 1 от НПК, защото така би иззел функциите на законодателя. Изразява становище, че отмяната на чл. 368 и чл. 369 от НПК е акт на позволена целесъобразност, с който се отговаря на предписанията на Конституцията и международните договори, по които България е страна.

Висшият адвокатски съвет подкрепя двете искания като изтъква и някои допълнителни доводи. Във връзка с института „резервен защитник” акцентира, че в разрез с принципите на справедливия процес по силата на новата алинея 6 на чл. 94 от НПК обвиняемият се лишава от упражняване на правото на избор по чл. 6, т. 3, буква „с” от КЗПЧОС не заради неговото собствено поведение, а поради закононарушение, извършено от трето лице – упълномощения защитник. Намира, че същата разпоредба нарушава принципа на равенство пред закона по чл. 6, ал. 2 от Конституцията като допуска резервният защитник да упражнява права без съгласието на обвиняемия, което не е позволено на всички други служебно назначени защитници. В становището се твърди, че не може да съществува защитник без задължения, а резервният защитник е именно такъв. Отмяната на забраната за осъждане на основата на съчетание от данните от тайни свидетели и специални разузнавателни средства се оспорва от позициите

на несъвместимост с принципите на справедливия процес по смисъла на чл. 6 от КЗПЧОС, а отмяната на глава двадесет и шеста с чл. 368 и чл. 369 от НПК се свързва с обезсмисляне на чл. 31, ал. 1 от Конституцията.

Съюзът на юристите в България споделя исканията по отношение на промените в чл. 94 от НПК и отмяната на глава двадесет и шеста от НПК, но същевременно намира, че измененията в чл. 177, ал. 1 от НПК са съобразени с Конституцията и международните договори, по които България е страна.

Фондацията „Асоциация за европейска интеграция и права на човека“ подкрепя искането на президента, а фондацията „Български адвокати за правата на човека“ подкрепя и двете искания.

Българският хелзинкски комитет приема, че институтът „резервен защитник“ противоречи на чл. 14, т. 3, буква „d“ от МПГПП и чл. 6, т. 3, буква „с“ от КЗПЧОС, както и на чл. 30, ал. 4 от Конституцията. Намира, че измененията в чл. 177, ал. 1 от НПК са несъвместими с чл. 6, т. 1 във връзка с чл. 6, т. 3, буква „d“ от КЗПЧОС. Същевременно поддържа, че отмяната на глава двадесет и шеста с чл. 368 и чл. 369 от НПК не е в колизия с разпоредбите на Конституцията и международните договори, по които България е страна.

Народното събрание и омбудсманът не са изразили становище по двете искания, а президентът – по искането на народните представители в частта относно отмяната на глава двадесет и шеста от НПК.

Конституционният съд, като обсъди съображенията и доводите в исканията, становищата на заинтересованите страни и релевантната правна уредба, прие следното:

1. По твърденията за противоконституционност и несъответствие с международните договори на чл. 94, ал. 4, 5 и 6 от НПК:

1а. За съдържанието на института „резервен защитник“.

Институтът „резервен защитник” е нов за българското наказателно-процесуално право. Създаден е чрез промени в чл. 94 от НПК – изменение на алинея 4 и въвеждане на нови алинеи 5 и 6.

Разпоредбата на чл. 94, ал. 4 урежда предпоставките и реда за назначаване на резервен защитник на обвиняемия. С оглед на фазата, в която се намира наказателният процес, резервният защитник се назначава от органа по процесуално ръководство – прокурора или съда, при спазване на изискванията на Закона за правната помощ (ЗПП). Задължителните условия за провеждане на процедурата са две: делото да е за тежко престъпление по смисъла на чл. 93, т. 7 от Наказателния кодекс и назначението да е от „изключително значение” за провеждане на наказателното производство в разумен срок. Компетентният орган може да предприеме действия, насочени към назначаване на резервен защитник, независимо че обвиняемият е упълномощил избран от него защитник. Резервен защитник може да бъде назначен и когато първоначално обвиняемият е предпочел да се защитава сам, но съществува възможност впоследствие да създаде предпоставки за задължително назначаване на служебен защитник – например, ако допълнително пожелае да има такъв при условията на чл. 94, ал. 1, т. 9 от НПК или оттегли заявлението си по чл. 94, ал. 2 от НПК.

Съгласно новата алинея 5, ако са налице условията по алинея 4, служебният защитник, назначен в хипотезите на задължително участие на защитник по чл. 94, ал. 1 от НПК, без да е необходимо преназначаване се трансформира в резервен защитник, когато обвиняемият упълномощи друг защитник или предпочитайки да се защитава сам, се откаже от защитник (упълномощен или служебен) в хипотезата на чл. 96, ал. 1 от НПК.

Новата алинея 6 на чл. 94 от НПК установява правния статус на резервния защитник. Когато обвиняемият разполага с упълномощен от него защитник или се защитава сам в случай, че по закон отказът от защитник е допустим, правата на резервния защитник са ограничени – да

се запознава с делото, да прави необходимите извлечения и да присъства на процесуалните действия с участието на обвиняемия. Резервният защитник може да встъпи в останалите права на защитника по чл. 99, ал. 1 от НПК само в два случая – по искане или със съгласието на нуждаещия се от правна помощ обвиняем или въпреки несъгласието на обвиняемия, когато защитата е задължителна и упълномощеният защитник, редовно призован, не се явява по неуважителни причини.

16. За изискванията на Конституцията и международните договори, по които България е страна, относно обезпечаване на правото на обвиняемия да ползва защитник.

Оспорването на института „резервен защитник“ по съществото си се основава на тезата за накърняване на правото на защита на лицето, срещу което е повдигнато обвинение за извършено престъпление. Обвиняемият (подсъдимият), макар и субект на основните конституционни права, поради целите и съдържанието на наказателната репресия е принуден да търпи някои ограничения. Съгласно чл. 31, ал. 4 от Конституцията тези ограничения не могат да надхвърлят необходимото за осъществяване на правосъдието.

Поставен в особена ситуация, обвиняемият несъмнено се нуждае от помощта на квалифициран правен съветник, който по време на цялото производство да го информира за последствията от процесуалното му поведение, да спомага за установяване на всички обстоятелства, които са в негов интерес, както и за постигане на възможно най-благоприятно прилагане на закона от решаващия орган. Затова неслучайно правото на адвокатска защита от момента на задържането или привличането като обвиняем до приключване на делото е признато за основно право на гражданите от чл. 30, ал. 4 от Конституцията. На конституционно ниво са уредени и контактите между защитаващия и защитника, включително тяхната поверителност и неприкосновеност (чл. 30, ал. 5).

Универсалната гаранция за ефективното упражняване на основните конституционни права е правото на защита по чл. 56 от Конституцията. Правата и законните интереси на обвиненото в престъпление лице се обезпечават и чрез система от конституционни принципи и правила, които гарантират справедлив наказателен процес, например: самостоятелността и независимостта на съдебната власт, подчинеността ѝ само на закона, публичността на съдебния процес и т.н. Релевантни към предмета на настоящето конституционно производство са и разпоредбите на чл. 121, ал. 2 и чл. 122, ал. 1 от Конституцията. От първата следва, че производството по делата трябва така да е организирано, че да осигурява установяването на истината, а от втората – че правото на защита на гражданите и юридическите лица е валидно за всички стадии на процеса. Въпреки че се отнася само за втората фаза на наказателното производство, от значение е и нормата на чл. 121, ал. 1 от Конституцията, съгласно която съдилищата осигуряват равенство и условия за състезателност на страните в съдебния процес. Посочената разпоредба е конкретно проявление на принципа на равенството на гражданите пред закона по смисъла на чл. 6, ал. 2 от Конституцията.

Решаването на конституционния спор трябва да отчита и позволените рамки, в които следва да се осъществяват основните права на гражданите. Съгласно чл. 57, ал. 2 от Конституцията „не се допуска злоупотребата с права, както и тяхното упражняване, ако то накърнява права или законни интереси на други“. В тази връзка следва да се прилага методът на балансиране на правата, трайно залегнал в досегашната практика на Конституционния съд. Международните договори (чл. 17 от КЗПЧОС и чл. 5, т. 1 от МПГПП) също не допускат злоупотребата с правото на защита и неговото упражняване, когато непропорционално се накърняват правата и законните интереси на други лица.

По силата на чл. 5, ал. 4 от Конституцията разпоредбите на чл. 6, т. 3, буква „с“ от КЗПЧОС и чл. 14, т. 3, буква „d“ от МПГПП съставляват част

от вътрешното право и са приложими с предимство пред нормите на вътрешното законодателство, които им противоречат. Между тях и съответните конституционни разпоредби няма същностно противоречие. Напротив, двете категории норми се намират в синхрон, взаимно се обогатяват и образуват общ инструментариум за защита на граждански права. С горепосочените две разпоредби на международни договори се установяват стандартите за организиране на правната помощ на лицата, обвинени в извършване на престъпление. На тях трябва да се предостави възможността да изразят решението си по въпроса дали ще се защитават сами или ще ползват адвокат по свой избор като съчетанието между личната и адвокатската защита не е изключено.

Когато обвиняемият желае да се ползва от съветите на защитник, но не разполага със средства за заплащане на адвокат, а участието на такъв се изисква от интересите на правосъдието, държавата е длъжна да осигури безплатна служебна защита. В този случай възможностите на обвиняемия да избере защитник са ограничени, но това ограничение се балансира от задължението на съответните органи на наказателния процес да се ангажират в много по-голяма степен с контрола върху качеството на предоставяната правна помощ. Дори когато обвиняемият изрази нежелание да ползва защитник, международният стандарт допуска въвеждането на задължително участие на служебен адвокат, ако това е в интерес на правосъдието.

Справедливият процес изисква защитникът ефективно да съдейства за реализацията на законните права и интереси на обвинения в престъпление. Това съдействие включва съгласуване на линията на защитата, активен принос за събиране на необходимите доказателства, както и за техния анализ, използване на правни знания и натрупан практически опит.

1в. За съответствието на оспорените промени със стандартите, установени от Конституцията и международните договори.

По своето предназначение и съдържание институтът „резервен защитник“ съставлява специфична процедура, насочена към ускоряване на наказателния процес. Наказателно-процесуалният кодекс урежда и редица други процедури, които преследват същата цел. Доколкото не накърняват основни граждански права, те са в пълно съзвучие с Конституцията и международните договори, защото обслужват защитаваия от тях обществен интерес от бързо и ефективно правораздаване.

В искането на президента се твърди, че условието за назначаване на резервен защитник – „когато това е от изключително значение за провеждане на наказателното производство в разумен срок“ – и предоставянето на преценката за наличието му само на решаващия орган (прокурора или съда) в зависимост от фазата, в която се намира процесът, поставят в неравностойно положение обвинените лица по различните наказателни дела. Според това искане така се създават предпоставки за накърняване на равенството на гражданите пред закона (чл. 6, ал. 2, изр. 1 от Конституцията). Конституционният съд намира, че развитата теза е неоснователна, а възприемането ѝ би означавало принципно да се отрекат като противоконституционни всички диференцирани процедури, насочени към ускорено развитие и приключване на наказателните дела.

На правото на разглеждане на делото в разумен срок по чл. 6, т. 1, изр.1 от КЗПЧОС и чл. 14, т. 1, изр.1 от МПГПП отговаря задължението на обвързаните държави, включително и Република България, да вземат необходимите правни и организационни мерки за практическото му реализиране. Изхождайки от тази позиция, действащият НПК с чл. 22 възлага съответни отговорности на органите на наказателния процес като въздигна разглеждането и решаването на наказателните дела в „разумен срок“ в основен принцип на наказателния процес. В най-голяма степен ангажирани с проблема са онези органи, които осъществяват функциите по ръководство на съответния етап на процеса – прокурорът в досъдебната фаза и съдът в съдебната фаза. Логично е точно на тях да се възложи да

преценят дали в определена ситуация няма обективна опасност за своевременното развитие на производството като предпоставка за назначаването на резервен защитник. Конституционният съд приема, че използваната от законодателя по-обща формулировка е следствие на голямото многообразие от възможни фактори, които биха могли да създадат такава опасност, като например фактическа и правна сложност на спора, голям брой обвиняеми и други участници в производството, необходимост да се изпълняват съдебни поръчки и да се получава документация от чужбина и т.н. По замисъл и нормативна реализация институтът „резервен защитник“ не създава друг, алтернативен ред за разглеждане на наказателното дело. Той е насочен към обезпечаването на адвокат, който така да е запознат с делото, че да е в състояние при определени правни предпоставки, без никакво забавяне да окаже квалифицирана правна помощ на обвиненото лице в ситуация, при която то не може да ползва избран от него защитник. Същевременно се осигурява и развитието на производството в разумен срок. По този начин се удовлетворяват единствено легитимни интереси – на обществото, на обвиняемия и на пострадалия (доколкото в допълнение на моралното удовлетворение от приключването на процеса зависи и получаването на гражданско обезщетение), без някой участник в наказателното производство да е поставен в привилегировано положение спрямо друг. Поради изложеното, оспорената предпоставка за назначаване на резервен защитник и възлагането на преценката за нейното наличие на органа по процесуално ръководство на съответния процесуален стадий съставляват законови решения, които според Конституционния съд не накърняват принципа по чл. 6, ал. 2, изр. 1 от Конституцията за равенството на гражданите пред закона.

Разпоредбите на чл. 30, ал. 4 и чл. 122, ал. 1 от Конституцията признават правото на обвиняемия на адвокатска защита през цялото времетраене на наказателното производство като специфично проявление

на правото на защита по чл. 56 от Конституцията. Конституционният съд безусловно приема, че участието на квалифициран защитник е от полза за разкриване на истината при разгръщане на състезателното начало на процеса (чл. 121, ал. 1 и 2 от Конституцията). Не може обаче да бъде споделено разбирането, че назначаването на резервен защитник е в разрез с тези конституционни постановки. Когато обвиняемият изобщо не разполага със защитник, възможността за участие на адвокат в процеса не само не се стеснява, а в интерес на правосъдието се разширява, а когато е упълномощил такъв – не се създават пречки упълномощеният защитник ефективно, без каквито и да е затруднения, да изпълнява задълженията си по осигуряване на правна помощ на обвиняемия.

Институтът „резервен защитник” не накърнява и принципите на справедливото разглеждане на делото по чл. 6, т. 1, изр. 1 от КЗПЧОС и чл. 14, т. 1, изр. 1 от МПГПП, в частност – правото на всяко лице, обвинено в извършването на престъпление, да ползва адвокат по свой избор, установено с чл. 6, т. 3, буква „с” от КЗПЧОС и чл. 14, т. 3, буква „d” МПГПП.

Конституционният съд намира за неоснователни твърденията, че в досъдебната фаза прокурорът би могъл да подбере удобно за него лице, което впоследствие да подкопае справедливия съдебен процес, основан върху равноправното състезание между страните по обвинението и страните по защитата. При всяко положение, включително и в хипотезите по чл. 94, ал. 5 от НПК, назначението се извършва по реда на ЗПП, според който адвокатът-защитник се определя от съответния адвокатски съвет, а не от органа по издаване на формалния акт за назначаване (чл. 25, ал. 4 от ЗПП). Нещо повече, ако това е възможно, адвокатският съвет следва да определи за защитник адвокат, посочен от лицето, на което се предоставя правната помощ (чл. 25, ал. 5 от ЗПП).

Правният статус на резервния защитник е сходен с този на всеки друг защитник – упълномощен или служебно назначен. Валидни са общите

норми за защитника като правилата относно лицата, които могат да участват като защитници (чл. 91 от НПК), отвеждането на защитника (чл. 92 от НПК), отказа на защитника от приетата защита (чл. 95 от НПК), отказа на обвиняемия от защитник и замяната на защитника (чл. 96 от НПК). Резервният защитник е обвързан и от всички задължения по чл. 98 от НПК. Единствената разлика е установена с нормата на чл. 94, ал. 6 от НПК. Тя се състои в това, че до възникването на предпоставки за пълноценно встъпване резервният защитник разполага с ограничени права – само да се запознава с делото, да прави необходимите извлечения и да присъства при провеждането на процесуалните действия с обвиняемия. На този етап новосъздаденият институт с нищо не накърнява правото на обвиняемия да избере дали да се защитава сам или с помощта на упълномощен от него защитник. Назначаването на резервен защитник не пречи на осъществяването на личната защита от обвиняем, който при наличието на съответните законови предпоставки (т.е. извън случаите на абсолютно задължителна защита) се е отказал от правото да ползва адвокат. В другия случай, когато обвиненото лице разполага с избран и упълномощен от него защитник, само последният може да извършва действията, насочени към ефективното опазване на правата и интересите на своя подзащитен, като представянето на доказателства, предявяването на искания, бележки и възражения, обжалването на актовете на съда и органите на досъдебното производство.

Необходимо е да се анализират двете хипотези, при които правата на резервния защитник (назначен съгласно чл. 94, ал. 4 от НПК или конституиран при условията на чл. 94, ал. 5 от НПК), се разширяват до обема на правата, валидни за всички защитници. Когато това става по искане или със съгласието на обвиняемия, няма съмнение, че не се отнема или ограничава правото на избор на формата на защита – самостоятелно или с помощта на друго лице. В практиката си ЕСПЧ приема, че след като е информиран за последиците от своето поведение, носителят на

процесуалното право може съзнателно и доброволно да се откаже от него или да промени начина, по който го упражнява (Решение от 25.01.1992 г. на ЕСПЧ по делото Пфайфер срещу Австрия; Решение от 1.03.2006 г. на ЕСПЧ по делото Сейдович срещу Италия; Решение от 28.02.2008 г. на ЕСПЧ по делото Демебуков срещу България). Волята на обвиняемия да се откаже от защитник, когато защитата не е абсолютно задължителна в условията на чл. 94, ал. 1, т. 1 – 3 и 6 от НПК, трябва да бъде уважавана, така както трябва да бъде уважена и промяната в първоначалната му позиция, която обуславя задължителното участие на защитник. В този случай, ако няма предварително подготвен резервен защитник, производството би се забавило от процедурата по назначаването на служебен защитник и времето, необходимо на същия за проучване на делото и подготовка на защитата. Няма разумна причина да не бъде зачетено желанието на обвиняемия да пренасочи предпочитанието си от упълномощения от него защитник към запознатия с делото резервен защитник, който също разполага с нужната правна квалификация. По този начин пак се упражнява правото на избор и този избор трябва да бъде зачетен, както когато е изразен само по отношение на отделно процесуално действие, така и когато е с по-траен характер.

Според Конституционния съд по-специално внимание заслужава втората хипотеза, при която без съгласието на обвиняемия правата на резервния защитник се разширяват до общите права на защитника по чл. 99, ал. 1 от НПК. Предпоставките са от една страна упълномощеният защитник, макар и редовно призован, да не се яви за провеждане на процесуалното действие по неуважителни причини и от друга – защитата да е задължителна при условията на чл. 94, ал. 1, във връзка с ал. 2 от НПК.

Несъмнено всяко лице, обвинено в извършването на престъпление, има правото да избере дали да осъществява своята защита сам или с помощта на избран от него защитник, а ако не разполага със средства да заплати адвокатско възнаграждение и участието на защитник се изисква от

интересите на правосъдието, да получи безплатно услугите на служебен адвокат. Този стандарт е установен изрично от обвързващите страната ни международни договори (чл. 6, т. 3, буква „с“ от КЗПЧОС и чл. 14, т. 3, буква „d“ от МПГПП) и имплицитно се съдържа в конституционната уредба на правото на защита в наказателното производство (чл. 30, ал. 4; чл. 121, ал. 1 и 2 и чл. 122, ал. 1, във връзка с чл. 56). Посочените права обаче не са абсолютни (вж. Решение от 25.09.1992 г. на ЕСПЧ по делото Кроасан срещу Германия). Съгласно чл. 31, ал. 4 от Конституцията те могат при спазване на принципа за пропорционалност да бъдат в една или друга степен ограничавани, ако това е необходимо за осъществяване на правосъдието. Правото на разглеждане на наказателното дело в разумен срок по смисъла на чл. 6, т. 1, изр. 1 от КЗПЧОС и чл. 14, т. 1, изр. 1 от МПГПП не е само привилегия на обвиняемия, но в редица случаи съставлява и право на други заинтересовани лица (например, когато изходът от наказателното производство е решаващ за получаване на обезщетение от пострадалия – Решение от 27.08.1992 г. на ЕСПЧ по делото Томази срещу Франция; Решение от 12.02.2004 г. на ЕСПЧ по делото Перез срещу Франция). При всяко положение своевременното правораздаване отговаря и на обществения интерес, защото в много случаи забавеното правосъдие може да се превърне във фактически отказ от правосъдие. Затова държавата е длъжна да вземе всички допустими мерки за преодоляване на неоправданото забавяне на процеса (Решение от 5.07.2001 г. на ЕСПЧ по делото Джананджели срещу Италия).

Конституционният съд приема, че изборът на защитник от страна на лицето, обвинено в извършване на престъпление, не се реализира само със сключването на договор за правна помощ и внасянето на дължимото адвокатско възнаграждение. Когато, упълномощеният защитник, макар и редовно призован, не се явява пред държавния орган, пред който се провежда процесуалното действие, установеният от международните договори стандарт не изисква задължително отлагане на делото, стига да

бъде осигурено участието на служебен адвокат. Изхождайки от интересите на правосъдието по смисъла на чл. 31, ал. 4 от Конституцията, националният законодател дори е надхвърлил този стандарт като е приел, че неявяването на упълномощения защитник по уважителни причини съставлява основание за отлагане на делото. Единствено неявяването без уважителни причини може да обуслови провеждане на насроченото процесуално действие с пълноправното участие на резервния защитник, при това без съгласието на обвиняемия само в случаите на абсолютно задължителна адвокатска защита. Встъпването на служебно назначения резервен защитник в пълните права на защитника не уврежда, а обслужва правата и законните интереси на обвиняемия. Ограничението за използване на упълномощения адвокат от момента на неоснователното му неявяване до момента на явяването му пред съответния орган се компенсира с възможността обвиненото лице да влияе върху определянето на резервния защитник по реда на чл. 25, ал. 5 от ЗПП, с това, че и резервният защитник като адвокат разполага с необходимата квалификация, задължен е съгласно чл. 98 от НПК да съгласува с обвиняемия линията на защитата, да съдейства за изясняване на всички фактически и правни положения, които са в негова полза. Нещо повече, според практиката на ЕСПЧ, при наличието на служебно назначен адвокат, съответните органи на наказателния процес трябва в много по голяма степен да са ангажирани с контрола върху качеството на предоставяната от него правна помощ (Решение от 13.05.1980 г. на ЕСПЧ по делото Артико срещу Италия; Решение от 21.04.1998 г. на ЕСПЧ по делото Дауд срещу Португалия).

Недопустимо е неуспехът на обвиненото лице с активното си поведение да реализира предоставената му възможност да обезпечи защитата си чрез реално встъпване в наказателното производство на избрания от него защитник да води до увреждане на чужди права и законни интереси – например, на привлечените към наказателна

отговорност съучастници, на пострадалите, участващи в процеса като граждански ищци и т.н.), както и публичния интерес от своевременно и ефективно наказателно правораздаване. Това произтича от Конституцията (чл. 57, ал. 2) и задължителните за страната международни договори (чл. 17 от КЗПЧОС и чл. 5, т. 1 от МШШП). Затова, когато упълномощеният защитник не се яви пред съответния орган на наказателния процес без уважителна причина, замяната му с правно компетентен и запознат с делото служебно назначен защитник, какъвто по принцип би следвало да бъде и резервният защитник, съставлява пропорционална, правно обоснована мярка (Решение от 25.03.2008 г. на ЕСПЧ по делото Витан срещу Румъния).

Конституционният съд не споделя доводите, че с встъпването на резервния защитник като пълноправен защитник се осъществява недопустима принуда върху обвиняемия да приеме правна помощ от едно нежелано от него лице. Резервният защитник винаги се назначава по общия ред за назначаване на служебен защитник, установен от ЗПП, а след встъпването му в пълния обем на права по чл. 99, ал. 1 от НПК статусът му се изравнява напълно с общия статус на защитника. Посмането на защитата от резервния защитник без съгласието на обвиняемия се реализира като възможност само в хипотезите на чл. 94, ал. 1, т.т. 1, 2, 3 и 6 от НПК, при които в интерес на правосъдието участието на защитник поначало е абсолютно задължително. В тези случаи несъгласието на обвиняемия да приеме правна помощ, както и отказът му от такава, са без правно значение (чл. 94, ал. 1 във връзка с ал. 2 и чл. 96, ал. 1 от НПК). При това участието на назначен защитник не изключва правото на обвиняемия да се защитава лично, а също и правото му да ползва услугите на избран и упълномощен от него друг защитник, стига да обезпечи явяването му пред съответния орган на наказателното производство.

В рамките на стандартите, установени от КЗПЧОС, европейските държави, целяйки предотвратяване на неоправданото забавяне на

225

наказателното производство, използват различни способи за осигуряване на процесуалната дисциплина. Например в Германия и Франция, когато участието на защитник е задължително, неявяването на упълномощения от подсъдимия адвокат пред съда при всяко положение обуславя незабавно назначаване на служебен защитник. В този случай процесът продължава развитието си, като отлагане може да последва, само ако е необходимо да се даде възможност на новоназначения адвокат да подготви защитата (вж. чл. 145 от Наказателно-процесуалния кодекс на Федерална република Германия и чл. 317, ал. 2 от Наказателно-процесуалния кодекс на Република Франция). С въвеждането на института „резервен защитник“ българският законодател се стреми в случаите на реална опасност от неоправдано забавяне на производството, предварително да осигури такъв служебен защитник, който добре да познава делото и винаги да е в състояние компетентно и ефективно да поеме защитата в пълния ѝ обем. Идеята е да се избегне загубата на време, което би било необходимо за проучване на делото и съгласуване на линията на защитата с обвиняемия, съответно – подсъдимия. Ефективността на оспорената правна уредба и финансовата ѝ обезпеченост са извън обсега на конституционния контрол.

2. По твърденията за противоконституционност и несъответствие с международните договори, по които България е страна, на изменението на чл. 177, ал. 1 от НПК:

2а. За съдържанието на оспорената промяна и последиците от нея.

Институтът „защита на свидетеля“ става елемент на вътрешното наказателно-процесуално законодателство през 1997 г. От предходния Наказателно-процесуален кодекс (Обн. ДВ, бр. 89 от 1974 г., последно изм. бр. 46 от 2005 г., отм. бр. 86 от 2005 г.) е пренесен в сега действащия НПК. В зависимост от стадия, на който се намира процесуалното развитие, мерките за защита на свидетеля се вземат по негово искане или с неговото съгласие от прокурора, съдията-докладчик или съда. Необходима предпоставка е наличието на обосновано предположение, че в резултат на

свидетелстването е възникнала или може да възникне реална опасност за живота или здравето на свидетеля, на неговите възходящи, низходящи, братя, сестри, съпруг или лица, с които се намира в особено близки отношения (чл. 123, ал. 1 от НПК). Една от възможните форми на защита на свидетеля е запазване в тайна на самоличността му (чл. 123, ал. 2, т. 2 от НПК).

Показанията на свидетеля с тайна самоличност се включват в доказателствените материали чрез разпит, проведен при съобразяване на правилата по чл. 141 от НПК, а за служителя под прикритие – и на специалните правила по чл. 141а от НПК. Органите на досъдебното производство и съдът са длъжни да вземат всички мерки за предотвратяване разкриването на самоличността на разпитвания. Препис от протоколите за разпит, без подписа на свидетеля, в досъдебната фаза се предоставят на обвиняемия и неговия защитник, а в съдебната – на всички страни, които чрез съответния орган могат писмено да поставят въпроси.

Процесуалният закон третира специалните разузнавателни средства като самостоятелен способ за събиране на доказателства при разследване на ограничен кръг от тежки умишлени престъпления. Характерно за тях е, че чрез технически средства и оперативни способности се навлиза в личната сфера на контролираните лица. Засягането на граждански права, ползващи се с конституционна защита (чл. 32 – 34 от Конституцията) и международно признание (чл. 8 КЗПЧОС и чл. 17 МПШПШ), налага използването на специалните разузнавателни средства само субсидиарно на другите способности за доказване – „ако съответните обстоятелства не могат да бъдат установени по друг начин или установяването им е свързано с изключителни трудности” (чл. 172, ал. 2 от НПК). Една от гаранциите срещу необосновано, произволно ограничаване на неприкосновеността на личния и семеен живот, жилището, свободата и тайната на кореспонденцията е поставянето на дейността по използване и прилагане

на специалните разузнавателни средства под предварителен, текущ и последващ съдебен контрол (чл. 173 – 176 от НПК).

Разпоредбите на чл. 172, ал. 1 от НПК и чл. 2, ал. 3 от Закона за специалните разузнавателни средства (ЗРС) посочват изчерпателно оперативните способности, които наред с техническите средства съставляват елемент на понятието „специални разузнавателни средства“. Повечето от тях, по-конкретно – наблюдението, подслушването, проследяването, проникването, белязването и проверката на кореспонденция и компютърна информация, са свързани с непосредствено изготвяне на веществени доказателствени средства като кинозаписи, видеозаписи, звукозаписи, фотоснимки и белязани предмети. Контролираната доставка и доверителната сделка са също така дейности, насочени към събиране на веществени доказателства. Единствено резултатите от способа „разследване чрез служител под прикритие“ се приобщават към доказателствените материали по наказателното дело под формата на показания на свидетел (чл. 172, ал. 4 от НПК). Служителят под прикритие се разпитва при запазване в тайна на неговата самоличност по правилата на чл. 141а от НПК.

По силата на действащата и сега разпоредба на чл. 124 от НПК обвинението и присъдата не могат да се основават само на показанията на свидетели с тайна самоличност, включително и на служители под прикритие. До влизането в сила на ЗИДНПК чл. 177, ал. 1 от НПК изключваше възможността обвинението и присъдата да се основават само на данните от специални разузнавателни средства, както и само на тях и на показанията на свидетели с тайна самоличност. След въвеждането на оспореното с исканията изменение е запазена забраната за поддържане на обвинението и постановяване на осъдителна присъда само въз основа на съвкупност от специални разузнавателни средства, но е отпаднала изричната забрана по отношение на съчетанието между данни от специални разузнавателни средства и свидетели с тайна самоличност.

26. *За изискванията на Конституцията и международните договори, по които България е страна, по отношение на правната сила и оценката на доказателствата.*

Конституцията съдържа само едно правило, пряко свързано със силата на доказателствата в наказателния процес. Това е чл. 31, ал. 2, съгласно който „никой не може...да бъде осъден само въз основа на неговото самопризнание”. Отношение към предмета на настоящето дело имат и конституционните гаранции за ефективно реализиране на правото на защита на обвиненото лице чрез обективно и честно правораздаване.

По въпроса за съответствието на изменението на чл. 177, ал. 1 от НПК с международните договори, по които България е страна, следва да бъдат съобразени сходните по съдържание разпоредби на чл. 6, т. 1, изр. 1 от КЗПЧОС и чл. 14, т. 1, изр. 1 от МПГПП. Те изискват всяко лице при наличието на наказателно обвинение да разполага с правото на справедливо и публично разглеждане на неговото дело от независим и безпристрастен съд, създаден в съответствие със закона. Релевантни към конституционния спор са и правилата по чл. 6, т. 3, буква „d” от КЗПЧОС и чл. 14, т. 3, буква „e” от МПГПП, отнасящи се до правото на обвиняемия да участва в разпита или да изисква разпит на лицата, които свидетелстват против него, както и да изисква призоваването на свидетелите на защитата при същите условия. Необходимо е да се отчита и съответната практика на ЕСПЧ.

2в. *За съответствието с Конституцията и международните договори.*

Осъществяването на справедливо правосъдие съставлява една от целите на Конституцията. В тази насока разпоредбите на чл. 31, ал. 1 – 4 установяват специфичните права на обвиненото в извършване на престъпление лице. Реализацията им се гарантира чрез правото на защита на всеки, чиито права и законни интереси са нарушени или застрашени (чл. 56 от Конституцията). Същевременно опасността от неправилно и

незаконосъобразно осъждане се намалява като правораздаването е възложено на независима, подчинена само на закона съдебна власт (чл. 117 от Конституцията), а съдебният процес е насочен към установяване на истината на основата на равенството на страните, публичното разглеждане на делото и задължението за мотивираност на актовете на правораздаване (чл. 121 от Конституцията).

Полагайки основите на справедливия наказателен процес, Конституцията неслучайно се въздържа да придаде различна сила на отделните видове доказателства и доказателствени средства или да установи такива с предварително определена сила. Единственото изключение е предвидено в разпоредбата на чл. 31, ал. 2, която не допуска осъждане само въз основа на направено самопризнание. Този подход е оправдан, защото чрез него, от една страна, се намалява рискът от съдебна грешка, базирана например на поемането на чужда вина, а от друга – във всички останали случаи се съхранява правомощието на съдебните органи, най-вече на съда, да вземат решение по вътрешно убеждение, основано на обективно, всестранно и пълно изследване на всички обстоятелства по делото, без да са ограничени от доказателства с предварително определена доказателствена стойност, включително да са обвързани от предварително разграничение на доказателства с по-голяма сила от доказателства с по-малка сила. Видът и особеностите на използваните процесуални средства за доказване не могат формално, по изкуствен начин да предрешават дали някои от тях заслужават повече доверие, а други – по-малко. Според Конституционния съд това разбиране е в интерес на доброто правосъдие и съответства на здравия разум, защото рискът от манипулиране на вещественно доказателствено средство (видеозапис, звукозапис, фотоснимка и т.н.), изготвено по реда на специалните разузнавателни средства, е сходен с риска от манипулиране на всяко друго аналогично по характер вещественно доказателство. Същото важи и за свидетелските показания, тъй като без цялостен анализ на събрания доказателствен

материал не би могло отнапред да се приеме различна степен на достоверност на свидетеля с тайна самоличност в сравнение с всички останали свидетели.

Освен изключението по чл. 31, ал. 2 от Конституцията, няма друго конституционно основание за предварително придаване на различна сила на отделните видове доказателствени средства. Затова противоположната теза, залегнала в основата на двете искания, не се споделя от Конституционния съд.

Допустимостта и оценяването на доказателствата, поначало са извън обхвата на КЗПЧОС и МПН Ш. Тези въпроси следва да се решават от националното законодателство и вътрешните съдебни органи на съответната държава (Решение от 26.03.1996 г. на ЕСПЧ по делото Доорсън срещу Холандия; Решение от 23.04.1997 г. на ЕСПЧ по делото Ван Мехелен срещу Холандия).

ЕСПЧ се е произнасял по доказателствената тежест на специалните разузнавателни средства, включително използването на служители под прикритие, единствено във връзка с изпълнението на изискването за справедливо разглеждане на делото по чл. 6, т. 1, изр. 1 от КЗПЧОС. Постановените от него решения разглеждат поставения проблем в два аспекта: процесуалната допустимост на специалните разузнавателни средства, когато са събрани в нарушение на чл. 8, т. 2 от КЗПЧОС, и тежестта на показанията на служителите под прикритие, когато липсват други доказателства в подкрепа на обвинението. Релевантни към предмета на настоящото конституционно дело са само актовете от втората група. По тях ЕСПЧ приема, че в рамките на неговите правомощия е да проверява доколко в светлината на чл. 6 от КЗПЧОС проведената наказателна процедура е била честна от гледна точка на участниците в процеса. Като ръководен принцип ЕСПЧ възприема, че доказателствата трябва да бъдат събирани и проверявани в хода на публично съдебно производство в присъствието на обвиненото лице и при отчитане на правото му да

разполага с равни възможности да се противопостави на тезата на обвинителната власт в контекста на състезателното начало. По изключение, отклонения от този принцип са позволени, но само ако справедливият процес изисква балансиране на интересите на защитата с интересите на другите участници в процеса, каквито биха могли да бъдат застрашените свидетели. На тази основа няма основание за изключване на допустимостта на разпита на свидетел, чиято самоличност остава тайна за страните по защитата. В този случай обаче обвиняемият наистина е ограничен във възможността да установява, че свидетелят не е надежден и показанията му не са достоверни. Затова разпоредбите на чл. 6, т. 1, изр. 1 и т. 3, буква „d” от КЗПЧОС, а с оглед на сходството в съдържанието и аналогичните разпоредби на чл. 14, т. 1, изр. 1 и т. 3, буква „e” от МПГПП, изискват пречките, с които защитата се сблъсква, да бъдат компенсирани в достатъчна степен от процедурата, която е предписана на съдебните органи (освен горепосочените решения „Доорсън” и „Ван Мехелен” още и Решение от 20.11.1989 г. на ЕСПЧ по делото Роу, Дейвис, Джаспър и Фит срещу Великобритания; Решение от 20.11.1989 г. на ЕСПЧ по делото Костовски срещу Холандия; Решение от 27.10.2004 г. на ЕСПЧ по делото Едуардс и Луис срещу Великобритания). Такава необходима компенсация е прилагане на правилото показанията на тайните свидетели да бъдат подкрепени от други, различни по вид доказателства, като предпоставка за постановяване на осъдителна присъда.

Веществените доказателствени средства, изготвени или събрани по реда за специалните разузнавателни средства, на общо основание, така както всички останали веществени доказателствени средства, подлежат на оспорване и проверка за достоверност в хода на състезателното съдебното следствие. Те могат да бъдат оборвани чрез допустимите процесуални средства и способности за доказване. Според Конституционния съд в такава ситуация положението на защитата не се отличава съществено от положението, в което би се намирала, ако трябваше да оборва всяко друго

веществено доказателствено средство. Наистина, при прилагането на специалните разузнавателни средства обикновено се създават материални носители на информация без знанието и съгласието на контролираното лице, но не по различно е положението и при оставянето на следи върху всякакви други предмети, които биха могли да бъдат ползвани като веществени доказателства. Задължението на държавите – страни по КЗЧПОС и МПГПЦ, за въвеждане на ефективен режим на предварителен, текущ и последващ контрол върху специалните разузнавателни средства се основава не толкова на подозрението, че обвързаните с прилагането им служители могат да манипулират материалните носители на информация, колкото на това, че тази дейност неминуемо е свързана с ограничаване от изпълнителната власт на индивидуални граждански права, признати както от Конституцията, така и от международните договори.

Конституционният съд намира, че българското законодателство и след измененията в чл. 177, ал. 1 от НПК, предвижда решения, които отговарят на установените от КЗПЧОС и МПГПЦ стандарти за справедлив процес при използването на специални разузнавателни средства. Действащата разпоредба на чл. 124 от НПК (изм. ДВ, бр. 32 от 2010 г.) съдържа изричната забрана обвинението и присъдата да се основават само на показанията на свидетели с тайна самоличност, включително и на служители под прикритие. Така са съобразени и нормативно възпроизведени разрешения, препоръчани в трайната практика на ЕСПЧ по чл. 6 от КЗПЧОС. Отделно, по силата на оспорената нова редакция на чл. 177, ал. 1 НПК обвинението и осъждането не могат да се основат само на данни от специални разузнавателни средства. Разследването чрез служител под прикритие е законово установен оперативен способ, който съставлява елемент на специалните разузнавателни средства. Затова посоченото ограничение би било приложимо и тогава, когато данните от разпита на служителя се подкрепят единствено от други специални разузнавателни средства. Следователно неоснователни са твърденията на вносителите на

исканията, че действащото законодателство позволява осъждане само въз основа на съчетанието от показанията на служители под прикритие и данните от други, различни по вид специални разузнавателни средства.

Наистина в изключително редки хипотези обвинението може да се е позовало само на съчетанието от показанията на свидетел (респ. свидетели) с тайна самоличност и данните от специални разузнавателни средства с абсолютно същия източник на информация (например, при телефонно подслушване релевантни към предмета на доказване се оказват единствено изявленията на неизвестни за страните лица като същите се разпитват и като свидетели с тайна самоличност). В този случай в духа на практиката на ЕСПЧ по чл. 6, т. 1, изр. 1 от КЗПЧОС съдът не би следвало да постанови осъдителна присъда без други доказателства, подкрепящи обвинението. Посоченото изключение обаче не обуславя въвеждането на абсолютна законова забрана за осъждане на основата на комбинацията от свидетели с тайна самоличност и специални разузнавателни средства.

На основата на гореизложеното Конституционният съд достига до заключението, че наред с липсата на конституционно изискване, което да изключва възможността за поддържане на обвинение и осъждане на основата на съвкупност от данни от показанията на свидетели с тайна самоличност и специални разузнавателни средства, такъв стандарт не е установен и с влезлите в сила за страната международни договори – КЗПЧОС и МПГПП. Затова и искането за установяване на несъответствие следва да бъде отхвърлено като неоснователно.

3. По искането за установяване на противоконституционност и несъответствие с КЗПЧОС на отмяната на глава двадесет и шеста с чл. 368 и чл. 369 от НПК.

За. За института „Разглеждане на делото в съда по искане на обвиняемия“ - причини за въвеждане, съдържание.

Институтът „Разглеждане на делото в съда по искане на обвиняемия“ е въведен през 2003 г. (ДВ, бр. 50 от 2003 г.) чрез включването на нов чл.

239а в действащия преди 29.04.2006 г. Наказателно-процесуален кодекс. С някои корекции и усъвършенствания е пренесен в новия НПК като отделна глава в неговата част пета („Особени правила“). По съществото си представлява диференцирана процедура, при която на лицето, носител на качеството „обвиняем“ за повече от две години по обвинение за тежко престъпление, а в останалите случаи – за повече от една година, се предоставя правото да поиска произнасяне на съда за преминаване на производството от подготвителната фаза на процеса в главната, съдебната процесуална фаза. Уредбата обезпечава в рамките на 2-3 месеца обвинението в процесуално издържан вид да бъде внесено за разглеждане в първоинстанционния съд, а в противен случай – наказателното производство да бъде прекратено.

Горепосоченият процесуално-правен институт е създаден в условията на поредица осъдителни решения на ЕСПЧ, които констатира неоправдано забавяне на наказателния процес, най-вече в досъдебната му фаза. Затова очевидната му цел е да стимулира органите на досъдебното производство към своевременно изпълнение на задълженията им, ограничавайки по този начин и опасността от накърняване на правото по чл. 6, т. 1, изр. 1 от КЗПЧОС на всяко обвинено лице да получи правосъдие в разумен срок. С постановяването от Конституционния съд на Решение № 7 от 16.12.2004 г. по к. д. № 6/2004 г. новите правила преминават през проверка за конституционност. Нещо повече, преценявани в светлината на „ефективно средство“ по смисъла на чл. 13 от КЗПЧОС, получават и положителната оценка на европейските институции (Решение от 12.04.2007 г. на ЕСПЧ по делото Ганчев срещу България).

3б. За изискванията на Конституцията и международните договори по отношение на своевременното предаване на лицето, обвинено в извършване на престъпление, на съда.

Вносителите на искането оспорват конституционността на отмяната на глава двадесет и шеста от НПК, като се позовават на чл. 31, ал.

1 и 4 от Конституцията. Съгласно чл. 31, ал. 1 от Конституцията „всеки обвинен в престъпление следва да бъде предаден на съдебната власт в законно определения срок”, а чл. 31, ал. 4 от Конституцията не допуска „ограничения на правата на обвиняемия, надхвърлящи необходимото за осъществяване на правосъдието”.

Тезата за несъответствие с международен договор, по който България е страна, е основана на чл. 5, т. 3 от КЗПЧОС, според който „всяко лице, арестувано или лишено от свобода,.....има право на справедливо и публично гледане на неговото дело в разумен срок или на освобождаване преди гледането на неговото дело в съда.....”

Когато е сезиран с искане по чл. 149, ал. 1, т. 2 от Конституцията, съгласно чл. 22, ал. 1, изр. 2 от ЗКС Конституционният съд не е ограничен в рамките на посоченото от вносителя основание. Следователно е длъжен да се произнесе по оспорената законова разпоредба като я съпостави и с всички други конституционни принципи и норми, които имат отношение към очертания предмет на правно регулиране. Положението не се различава и когато искането е по чл. 149, ал. 1, т. 4 от Конституцията – за установяване на несъответствие на закон с международен договор, по който България е страна, какъвто е настоящият случай. Изхождайки от тази позиция, Конституционният съд намира, че освен посочената в искането разпоредба на чл. 5, т. 3 от КЗПЧОС следва да бъдат съобразени и разпоредбите на чл. 6, т. 1, изр. 1 и чл. 13 от КЗПЧОС, доколкото от тях произтича задължение за държавите – страни по Конвенцията, да въведат ефективни вътрешно-правни средства за защита на основното право на всяко обвинено лице да получи справедлив процес „в разумен срок”.

Зв. За съответствието на отмяната с Конституцията и КЗПЧОС.

За разлика от чл. 6, т. 1, изр. 1 от КЗПЧОС, Конституцията не прогласява изрично като основно гражданско право и правото на обвинения в престъпление на своевременно разглеждане и приключване на заведеното срещу него наказателно дело. Разпоредбата на чл. 31, ал. 1 от

Конституцията визира спазването на законните срокове за предаване на обвиненото лице на съдебната власт. Нейният буквален, чисто формалистичен прочит би могъл да доведе до заключение, че с оглед на действащото вътрешно процесуално законодателство е релевантна само към задължението на разследващия несъдебен орган незабавно да докладва на прокурора извършените от него действия по привличане на обвиняем (вж. чл. 219, ал. 1 и 2 във вр. чл. 194, ал. 2 от НПК), след като във всички останали случаи тези действия се осъществяват пряко от орган на съдебната власт – прокурор или следовател. Този подход обаче би бил несъвместим с разбирането на Конституционния съд за съдържанието на функциите на прокуратурата по чл. 127, т. 3 от Конституцията. Няма никакво основание за изоставяне на тезата, изразена в Решение № 14 от 30.09.1999 г. по к. д. № 1/1999 г., че по смисъла на посочената конституционна разпоредба прокуратурата привлича към наказателна отговорност чрез „предявяване пред съда по надлежния процесуален ред на обвинение за извършено престъпление”. Закритата досъдебна фаза на наказателния процес е предназначена да подготви и обуслови решението на прокурора дали има основание за повдигане на обвинение пред съд. Наистина, в хода на предварителното разследване при наличието на достатъчно доказателства конкретно лице може да бъде привлечено като обвиняем, но на този етап от процесуалното развитие това обвинение е предназначено само временно да определи рамките на предмета на доказване, съответно – и на защитата на обвиняемия. Реализацията на наказателната отговорност обаче може да се осъществи само при съдебно разглеждане на делото. Както индивидуалният интерес на обвиняемия и пострадалите от престъплението, така и общественият интерес от ефективно наказателно правораздаване, изискват провеждането на подготвителната, досъдебната фаза на процеса във възможно най-кратък срок. При тази постановка разпоредбата на чл. 31, ал. 1 от Конституцията следва да се тълкува в смисъл, че предписва процесуално задължение за

съблюдаване на законово определените срокове за провеждане и приключване на досъдебното производство с оглед предаването в разумен срок на обвиненото в извършване на престъпление лице на съда (вж. в този смисъл и т. 6 от мотивите на Решение № 1 от 19.01.2010 г. по к. д. № 14/2009 г.). Така, макар и само по отношение на подготвителната първа фаза на наказателния процес, конституционната норма обслужва интереса на обвиняемия от своевременно разглеждане на делото, защитаван паралелно и от чл. 6, т. 1, изр. 1 от КЗПЧОС.

По-горе беше посочено, че институтът „Разглеждане на делото в съда по искане на обвиняемия” е създаден и предназначен да послужи като ефективно средство по смисъла на чл. 13 от КЗПЧОС за обезпечаване на правото на разглеждане на наказателното дело в „разумен срок” на досъдебната фаза на процеса. Конституционният съд намира, че отмяната му не е противоконституционна, защото не води до липсата на дисциплиниращи процесуални срокове, каквито се визират в чл. 31, ал. 1 от Конституцията. И сега продължават да действат и се прилагат законово определените срокове за двата стадия на досъдебното производство – „Разследване” и „Действия на прокурора след завършване на разследването”. Съгласно чл. 234 от НПК срокът на разследването, включващ и времето след привличането на обвиняем, е двумесечен. По мотивирано искане на прокурора същият може да бъде удължен с не повече от четири месеца от административния ръководител на съответната прокуратура или оправомощен от него прокурор. Само в изключителни случаи този срок може да бъде удължаван (хипотетично до изключване на наказателното преследване по давност) от административен ръководител в прокуратурата на окръжно или по високо ниво или от оправомощен от него прокурор. Съществена гаранция за спазването на установените срокове е разпоредбата на чл. 234, ал. 7 от НПК, според която действия по разследването, извършени извън установените срокове, не пораждат правни последици, а събраните доказателства не могат да се ползват пред

съда при постановяване на присъдата. Съгласно чл. 242, ал. 3 от НПК прокурорът извършва необходимите действия след завършване на разследването в едномесечен срок от момента на получаване на делото. Отделно, следвайки предписанието по чл. 31, ал. 1 от Конституцията, разпоредбата на чл. 22, ал. 2 от НПК задължава прокурора и разследващите органи да осигурят провеждането на досъдебното производство в предвидените в кодекса срокове.

Отменената глава двадесет и шеста с чл. 368 и чл. 369 от НПК имплицитно съдържа оценката на законодателя, че е неприемливо от гледна точка на разумния срок на наказателния процес едно лице да бъде държано в положението на обвиняем в досъдебното производство за повече от две години при обвинение за тежко престъпление, съответно – за повече от една година при по-леко обвинение. В повечето случаи тези срокове биха се оказали по-големи в сравнение със сроковете на досъдебното производство, определени съвкупно по сега действащите чл. 234, ал. 1 – 5 и чл. 242, ал. 3 от НПК. Обратното може да се получи само в изключителните случаи на удължаване на разследването над шест месеца от административния ръководител на окръжна или по-горна прокуратура или от оправомощено от него лице (чл. 234, ал. 3, изр. 2 от НПК). Само тогава отмяната би могла да се свърже с ограничаване на предоставено процесуално право и следователно може да се поставя въпросът дали това ограничение в светлината на чл. 31, ал. 4 от Конституцията, съответно и чл. 18 от КЗПЧОС, не надхвърля необходимото за осъществяване на правосъдието.

Конституционният съд не приема тезата на вносителите на искането, че оспорената законодателна промяна изключва защитата на правото на обвиняемия делото му да бъде разгледано в „разумен срок“ по смисъла на чл. 6, т. 1, изр. 1 от КЗПЧОС. Приетият през 2005 г. нов Наказателно-процесуален кодекс въздигна като основен принцип разглеждането и решаването на делата в разумен срок, въвеждайки по отношение на

органите на досъдебното производство задължението да спазват предвидените процесуални срокове (чл. 22 от НПК). Чрез конституционните промени от 2006 г. и приемането на новия Закон за съдебната власт от 2007 г. се създадоха допълнителни правни гаранции за по-бързо разглеждане на делата и преодоляване на неоправданото им забавяне. Отмяната на глава двадесет и шеста от НПК не засяга така описаната система от норми. Тя е мотивирана от легитимната в светлината на чл. 31, ал. 4 от Конституцията цел да бъде усъвършенствано законодателството в интерес на доброто правосъдие.

Основната слабост на отменената процедура се състои в това, че използва формален, чисто количествен критерий за измерване на понятието „разумен срок“ на досъдебното производство. Действително в повечето случаи прилагането на такъв подход води до точна оценка – нещо напълно логично при положение, че съгласно процесуалния закон, за да бъде привлечено едно лице като обвиняем е необходимо предварително да са били събрани „достатъчно доказателства“ за неговата виновност. По отделни усложнени дела обаче, противно на обществения интерес да бъде реализирана наказателната отговорност на всеки извършител на престъпление, би могло да предостави неоправдана полза на обвиняемия – например при възникване на реални затруднения, свързани с издирване и привличане на съучастници, събиране на допълнителни доказателства, включително и чрез съдебни поръчки в чужбина, принос на обвиняемия за забавяне на процесуалното развитие и т.н. Затова неслучайно практиката на ЕСПЧ по приложението на чл. 6, т. 1, изр. 1 от КЗПЧОС е доста гъвкава. При преценката за разумност на релевантния период съдът прилага три критерия: фактическа и правна сложност на делото, поведението на компетентните органи и поведението на самия носител на правото (Решение от 15.07.1982 г. на ЕСПЧ по делото Екле срещу Германия; Решение от 13.07.1983 г. на ЕСПЧ по делото Цимерман и Щайнер срещу Швейцария; Решение от 26.07.2001 г. на ЕСПЧ по делото Крепс срещу

Полша; Решение от 23.10.2003 г. на ЕСПЧ по делото С.Х.К. срещу България и др.). Възможно е накърняване на разумния срок за разглеждане на делото, въпреки формалното спазване на законово определените процесуални срокове, както е възможно и обратното – удовлетворяване на изискването за „разумен срок“ при фактическо надвишаване на процесуалните срокове. Според ЕСПЧ предписанието за разумен срок на делото се нарушава само от закъснения, за които са отговорни държавните органи. На тази основа Конституционният съд приема, че с отмяната на глава двадесет и шеста от НПК националният законодател преследва конституционно оправдана цел – да обезпечи интересите на правосъдието, съобразявайки разбирането за „право на процес в разумен срок“ на Европейския съд по правата на човека. При това, доколкото в някои изключителни случаи при новата правна уредба би се стигнало до стесняване на правата на обвиняемия, трябва да се отчита съществуващият балансиращ механизъм, а именно – обезпечената с чл. 234, ал. 8 и 9 от НПК отмяна на всички мерки за процесуална принуда след изтичането на срокове, еднакви със сроковете по отменения институт.

Съществен е въпросът дали отмяната на института „Разглеждане на делото в съда по искане на обвиняемия“ не създава такава празнота в правната уредба, която е несъвместима с изпълнението на изискванията по чл. 13 от КЗПЧОС за наличие на ефективни вътрешно правни средства за защита на правата и свободите по конвенцията, в частност – правото на обвинения в престъпление на разглеждане на делото в разумен срок. В практиката си ЕСПЧ е възприел критерии за оценка, според които вътрешноправните средства са ефективни, ако са годни да предотвратят, респективно – своевременно да преустановят нарушението, или да предоставят адекватно обезщетение за вредите, претърпени от лицето, чието право е било накърнено (Решение от 26.10.2000 г. на ЕСПЧ по делото Кудла срещу Полша). В редица актове на същия съд е установено, че към момента на въвеждане на чл. 239а в предходния Наказателно-

процесуален кодекс страната не е разполагала със средство, което да отговаря на предписанията по чл. 13, във връзка с чл. 6, т. 1, изр. 1 от КЗПЧОС за обезпечаване на разумен срок за провеждане на наказателното производство в досъдебната му фаза (Решение от 23.09.2004 г. на ЕСПЧ по делото Османов и Юсеинов срещу България; Решение от 22.12.2004 г. на ЕСПЧ по делото Митев срещу България; Решение от 27.01.2005 г. на ЕСПЧ по делото Сиджимов срещу България). При тези изходни позиции отговорът на поставения по-горе въпрос зависи от това доколко в периода от създаването на института през 2003 г. до неговата отмяна през 2010 г. са създадени други алтернативни възможности за удовлетворяване на изискването за „ефективно средство за защита” по отношение на правото на разглеждане в разумен срок на наказателните дела, намиращи се в досъдебната фаза на процеса. Според Конституционния съд на нормативно ниво това е сторено. Чрез промени в Конституцията (Обн., ДВ, бр. 12 от 2007 г.) е създаден нов, независим орган – Инспекторат към Висшия съдебен съвет, който може да действа по инициатива на всички засегнати граждани, следователно и на обвиняемите в досъдебното производство. Инспекторатът проверява дейността на органите на съдебната власт и е оправомощен да отправя сигнали, предложения и доклади до всички държавни органи, включително и компетентните органи на съдебната власт (чл. 132а, ал. 6 и 9 от Конституцията). Правомощията на Инспектората са доразвити в новия Закон за съдебната власт (ЗСВ) като в обхвата на проверките са включени „организацията по образуването и движението на съдебните, прокурорските и следствените дела, както и приключването на делата в установените срокове” (чл. 54, ал. 1, т. 2 от ЗСВ). Съгласно чл. 58, ал. 3 от ЗСВ резултатите от проверката се предоставят не само на проверявания магистрат, но и на административния ръководител на съответния орган на съдебната власт. Последният е длъжен да уведоми главния инспектор за изпълнението на дадените препоръки в срока, определен в акта за резултатите от проверката (чл. 58, ал. 4 от ЗСВ).

Когато се налага предотвратяване или непосредствено преодоляване на неоправдана забава във фазата на досъдебното наказателно производство, отговорен за изпълнението на предписанията на Инспектората е съответният административен ръководител от системата на прокуратурата. Той разполага с властта да вземе различни по съдържание мерки – организационни (по реда на чл. 136, ал. 4 от ЗСВ), дисциплинарни (налагане на някои по леки наказания по чл. 311, т. 1 от ЗСВ или инициране на дисциплинарно производство пред Висшия съдебен съвет) и процесуални (отмяна или изменение на актовете на подчинените прокурори, даване на задължителни писмени указания или непосредствено извършване на необходимите процесуални действия по реда на чл. 46, ал. 3 от НПК; упражняване на надзор и ръководство върху разследващите органи по реда на чл. 196 и чл. 197 от НПК). Следователно, може да се приеме, че отмяната на глава двадесет и шеста от НПК не води до създаването на правен вакуум, който би бил несъвместим с чл. 13 от КЗПЧОС. Разбира се, само по себе си наличието на нормативна уредба не изключва занапред рискът от осъдителни решения на ЕСПЧ по отношение на България. Държавните органи трябва да съобразяват обобщеното заключение, направено в мотивите на горепосоченото решение по делото „Кудла”, а именно, че изискваното от чл. 13 от КЗПЧОС правно средство трябва да бъде ефективно както по закон, така и на практика.

В искането на шестдесетте народни представители е поставен въпросът за несъответствие на отмяната на глава двадесет и шеста от НПК с чл. 5, т. 3 от КЗПЧОС. Посочената разпоредба е неотнормима към предмета на настоящето конституционно дело. Тя установява право в полза на обвиняем, който е задържан – „всяко лице, арестувано или лишено от свобода”. Обвиняемият – субект на отмененото право да поиска разглеждане на делото в съда, не би могъл да бъде задържан по същото обвинение, защото правото му да направи искане възниква едновременно с изтичането на установените максимални срокове за задържане (вж. чл. 234,

ал. 8 от НПК). Затова Конституционният съд прецени доводите по искането само в светлината на правото на всяко обвинено в престъпление лице на разглеждане на делото в „разумен срок“ по смисъла на чл. 6, т. 1, изр. 1 от КЗПЧОС.

Налага се крайният извод, че отмяната на глава двадесет и шеста с чл. 368 и чл. 369 от НПК съставлява надлежно упражняване на нормотворческа власт, при което не са допуснати нарушения на Конституцията и несъответствия с разпоредбите на КЗПЧОС.

По гореизложените съображения Конституционният съд на основание чл. 149, ал. 1, т. 2 и т. 4, във връзка с чл. 151, ал. 1 от Конституцията и чл. 22, ал. 1 от Закона за Конституционния съд

Р Е Ш И :

1. ОТХВЪРЛЯ искането на президента на Република България за установяване на противоконституционност и несъответствие с Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи и Международния пакт за граждански и политически права, както и искането на шестдесет народни представители от 41-ото Народно събрание за установяване на несъответствие с Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи на чл. 94, ал. 4, 5 и 6 от Наказателно-процесуалния кодекс (Обн., ДВ, бр. 86 от 2005 г., последно изм. и доп. ДВ, бр. 32 от 2010 г.), така както е изменен и допълнен с § 8, точки 2 и 3 от Закона за изменение и допълнение на Наказателно-процесуалния кодекс (ДВ, бр. 32 от 2010 г.).

2. ОТХВЪРЛЯ искането на президента на Република България за установяване на противоконституционност и несъответствие с Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи и Международния пакт за граждански и политически права, както и искането на шестдесет народни представители от 41-ото Народно събрание за установяване на противоконституционност на чл. 177, ал. 1 от Наказателно-процесуалния кодекс, така както е изменен с § 22, т. 1 от

Закона за изменение и допълнение на Наказателно-процесуалния кодекс (ДВ, бр. 32 от 2010 г.).

3. ОТХВЪРЛЯ искането на шестдесет народни представители от 41-ото Народно събрание за установяване на противоконституционност и несъответствие с Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи на отмяната на глава двадесет и шеста с чл. 368 и чл. 369 от Наказателно-процесуалния кодекс, извършена с § 54 от Закона за изменение и допълнение на Наказателно-процесуалния кодекс (ДВ, бр. 32 от 2010 г.).

Председател:

Евгелин Ванчев

Членове:

Емилия Друмџева

Владислав Славов

Георги Петканов

Димитър Токушев

Ванюшка Ангушева

Благовест Дунев

Цанка Цанкова

Пламен Киров

Стефка Стоева

Краден Стойчев

Румен Пенков